

Giorgio ZIFFER
Sveučilište u Udinama
Udine, Italija
giorgio.ziffer@uniud.it

PARADIGMATSKA ASIMETRIJA GLAGOLA ДАТИ U ŽITIJU KONSTANTINOVU

U članku objavljenome prije nekoliko godina, Pavel Petruhin usredotočio se na važnu pojavu koja je već bila privukla znanstvenu pozornost (A. Vaillanta, A. A. Zaliznjaka, E. Mišine), a prisutna je u značajnome broju ranih (izvornih i prijevodnih) južnoslavenskih i istočnoslavenskih tekstova. Riječ je o upotrebi prezenta, imperfekta i participa prezenta svršenoga glagola ДАТИ 'dati' u niječnim rečenicama na mjestima na kojima bi u jesnim rečenicama stajali odgovarajući oblici njegova nesvršena parnjaka ДАЈАТИ (PETRUHIN 2021). Prihativši nazivak koji su predložili Matti Miestamo i Johan van der Auwera (MIESTAMO; VAN DER AUWERA 2011), Petruhin je takvu upotrebu nesvršenoga glagola ДАЈАТИ u jesnim rečenicama prema svršenomu ДАТИ u niječnim rečenicama nazvao »paradigmatska asimetrija« (eng. *paradigmatic asymmetry*).

Jedina prava iznimka od te pravilnosti koju je Petruhin primijetio odnosi se na oblike participa prezenta u nekim prijevodnim djelima, u kojima u niječnim rečenicama umjesto očekivanih svršenih oblika nalazimo odgovarajuće nesvršene oblike (PETRUHIN 2021: 237). Riječ je o prijevodnim tekstovima u *Uspenskomu zborniku, o Židovskome ratu Flavija Josipa i o Životu Andreja Jurodivoga (Andréas Salós)*. Petruhin pretpostavlja da su oblici participa prezenta nesvršenoga glagola ДАЈАТИ koje u tim tekstovima nalazimo u niječnim rečenicama mogli nastati pod utjecajem pojedinih uzornih crkvenoslavenskih djela, poput *Žitija Konstantinova*. Poziva se pri tomu na dio teksta XIII. poglavlja *Žitija*, koji navodi prema izdanju rukopisa *Barsov 619* (prije mnogo su ga godina pripremili Ljudmila Moškova i Anatolij Turilov), a ovdje ga donosim izravno iz rukopisa:

БЛШЕ ЖЕ ВЪ ФУЛЪСТЪКЪ ІАЗУЦЪКЪ ДУВЪ ВЕЛНІКЪ. СРОСЛЪ СѦ СЪ УРЕШНЕЮ. ПОД
ННІМЪ ТРЕБЪТЪ ДЪВІАХУ. НАРЪУАЮЩЕ НМЕНЕМЪ АЛЕЖАНДРЪ. ЖЕНЬСКУ ПОЛУ НЕ ДАЮЩЕ
ПРНСТУПАТИ К НЕМУ. НН КЪ ТРЪБАМЪ ІЕГО (260d; v. ŽITIĀ 1986: 153).

Oblik НЕ ДАЮЩЕ pojavljuje se u svim rukopisima druge novgorodske grupe (čiji je *Barsov 619* najstariji predstavnik), ali je ona tek jedna od triju glavnih grana tradicije *Žitija Konstantinova* (ZIFFER 2023: 153–160). Tekstovi drugih dviju grana iste tradicije redovito imaju oblik НЕ ДАДОУЩЕ ili, prema staro-crkvenoslavenskoj normi, НЕ ДАДЖЩЕ. Dakle, НЕ ДАЮЩЕ je inovacija jednoga od triju nositelja varijanata tradicije *Žitija*, dok je za arhetip te tradicije, kao i za izvorni tekst *Žitija* – zahvaljujući i izvanredno značajnome Petruhinovu članku – itekako osnovano smatrati da je sadržavao particip prezenta svršenoga glagola ДАТИ, odnosno ДАДЖЩЕ.

Pojavak nesvršenoga glagola ДАТИ u različitim tekstovima, uključujući arhetip druge novgorodske skupine *Žitija Konstantinova*, zahtijeva stoga drugačije objašnjenje, koje se možda krije jednostavno u nestanku paradigmatske asimetrije izazvane negacijom te u posljedičnoj reorganizaciji upotrebe svršenih i nesvršenih oblika, zbog koje se više ne pretpostavlja pojavak jednoga odnosno drugoga vida ovisno o tomu je li rečenica jasna ili niječna.

Ranije navedeni odjeljak teksta iz *Žitija Konstantinova* poziva nas, naravno, da pregledamo čitav tekst *Žitija* u potrazi za drugim odlomcima koji sadrže glagol ‘dati’ u niječnoj rečenici. U posljednjem, XVIII. poglavlju *Žitija*, doista nalazimo takav odjeljak, a Petruhinovljevi nam ga članak omogućuje razumjeti nešto drukčije od onoga kako ga se do sada običavalo razumijevati (uzgred, šteta je što se predmetno mjesto ne nalazi u hrvatskoglagoljskim brevijarima, u kojima se pojavljuje dobar dio toga poglavlja).

Nakon Konstantinove smrti koja je, kako znamo, uslijedila 14. veljače 869., Metod je, svjestan želje njihove majke, iskazao nakanu da tijelo svoega brata vrati u domovinu. No, rimski biskupi inzistirali su da ono ostane u Vječnome Gradu. Nasuprot iskazanoj želji pape Hadrijana II. da Konstantin bude pokopan u crkvi sv. Petra, Metod je predložio da ga se pokopa u crkvi sv. Klementa, čije su relikvije dvojica braće donijela u Rim. Evo Metodovih riječi koje navodim također iz rukopisa *Barsov 619*:

ПОНЕЖЕ МЕНЕ НЕ ПОСЛУШАСТЕ. Н НЕ ДАСТЕ МН ІЕГО. АЩЕ ВЪІ ІЕСТЬ ЛЮБО ДА ЛДЖЕТЪ
ВЪ ЦР(К)ВН СЪАГО КЛНМЕНТА. С ННІМЪЖЕ ІЕСТЬ СЪМО ПРНШЕЛЪ (266d; v. ŽITIĀ
1986: 164).

Do sada su se Metodove riječi razumijevale ovako: ‘Budući da me niste poslušali i niste mi ga predali, ako vam je drago, neka počiva u crkvi svetoga

Klementa, s kojim je ovamo došao', ili u latinskome prijevodu: *Quia me non audivistis, neque dedistis mihi eum, si vobis placet, iaceat in ecclesia santi Clementis, quocum etiam hic venit* (GRIVEC; TOMŠIČ 1960: 213). Jasno je da oblici aorista ПОСЛУШАСТЕ i ДАСТЕ sami po sebi nisu pogrešni, ali jesu (posebice potonji) pomalo upitne primjerenosti. Naime, budući da u doba na koje se referira ova rečenica pitanje Konstantinova groba još nije riješeno, čitatelj bi prije očekivao prezentski oblik – tj. '(Budući da me niste poslušali i) ne predajete mi ga' ili 'ne namjeravate mi ga predati' – ili možda čak dva usporedna prezentska oblika: 'Budući da me ne slušate i ne predajete mi ga' ili '(...) ne namjeravate mi ga predati'.

Istodobno treba primijetiti da ДАСТЕ zapravo može biti 2. l. pl. kako aorista tako i prezenta glagola ДАТИ, što znači da bi spomenuta fraza mogla također značiti '(Budući da me niste poslušali i) ne predajete mi ga' ili 'ne namjeravate mi ga predati'. I ovdje vrijedi pobliže pozornost usmjeriti na oblike u svjedocima u kojima se nalazi ПОСЛУШАСТЕ (pored ПОСЛУШАВШЕ i СЛУШАСТЕ koji su ovdje drugotne važnosti, tj. možemo ih zanemariti): riječ je o dvama svjedocima iz druge novgorodske skupine (Moskva, Rossijskaja Gosud. Bibl., Egorovljeva zbirka 167 i Stroevljeva zbirka 25, v. DIDI 2009.a: 177–178; DIDI 2009.b: 279)¹ koji potječu od zajedničkoga modela, te o rukopisu Moskva, Rossijskaja Gosud. Bibl., Muzejska zbirka (*Muzejnoe sobranie*) 3176, koji pripada drugoj rutenskoj grupi (ZIFFER 2023: 151–152).²

Zbog čega je ovo, zasigurno rjeđe, čitanje važno unutar tradicije *Žitija*? Zato što s njime i drugi glagol prima oblik svršenoga prezenta, što savršeno odgovara pravilu koje je formulirao Petruhin. Oblik НЕ ПОСЛУШАСТЕ vjerojatno je bio i u arhetipu druge rutenske grupe (a prije toga i u arhetipu cijele rutenske grane) i u arhetipu druge novgorodske grupe. Za razliku od toga, ПОСЛУШАСТЕ treba držati mlađim (drugotnim, sekundarnim) oblikom, koji se unutar tradicije pojavio neovisno nekoliko puta, a vjerojatno i zahvaljujući

¹ Bilježim da su Diddijevo proučavanje druge novgorodske grupe i njegovo izdanje u osnovi pogrešni, jer on ne uzima u obzir višestruku kontaminaciju koja se dogodila u arhetipu cijele grupe, a koja je ostavila vidljive tragove u svim njezinim predstavnicima (ZIFFER 2023: 153–154). Posljedica je takve kontaminacije upravo da se izvorni oblik može sačuvati, i vrlo često se doista sačuva, tek u nekolicini (katkad u izrazito malome broju) svjedoka grupe i to onih u kojima ga načelno ne bismo očekivali.

² Iz ove grupe, koja trenutno broji osam svjedoka (ZIFFER 2023: 152), do sada sam, uz navedeni, pročitao svjedoke iz Sankt Peterburga (Bibl. Akad. nauk, kodeks *13.3.21*) i iz Praga (Národní muzeum, kodeks *IX A-44*), pa nije isključeno da se taj oblik može pronaći i u drugim svjedocima te grupe.

тому што се облик ДАТЕ може разумјети и као aorist (а не само present). Stoga се ријечи које hagiograf приписује Metodu могу реконструирати:

ПОНЕЖЕ МЕНЕ НЕ ПОСЛОУШАЈЕТЕ Н НЕ ДАТЕ МИ ЈЕГО, АЩЕ ВЪ ИСТЪ ЛЮВО, ДА
ЛАЖЕТЕ ВЪ ЦРЪКЪВН СВЯТАГО КЛЕМЕНТА, СЪ НИМЪЖЕ ИСТЪ СЪМО ПРИШЪЛЪ,

što bi značilo: 'Budući da me ne namjeravate poslušati i predati mi ga, ako vam je drago, neka počiva u crkvi svetoga Klementa, s kojim je ovamo došao'.

Ovaj pregled oblika u *Žitiju Konstantinovu* otkriva da bi nam moglo biti korisno isto učiniti i s niječnim rečenicama u drugim književnim djelima *Slavica cristiana*, а onda i s oblicima drugih glagola u tim rečenicama (ne samo ДАТИ). Naravno, pod uvjetom да се не ограничимо само на pojedine svjedoke određenoga književnoga djela, već да u obzir bude uzeta cjelovita rukopisna tradicija jednoga djela.

Osim toga, pojava koju је тако добро opisao Pavel Petruhin mogla bi istodobno biti korisna u otkrivanju starijih jezičnih oblika, а koji се често налазе sakriveni ispod mlađih slojeva, čime се otkrivaju veze unutar određene tradicije.

DIDDI, C. 2009.a. *Materiali e ricerche per l'edizione critica di Vita Constantini*. VI. I testimoni delle collezioni di contenuto variabile (gruppo 'C'). *Ricerche slavistiche* 7 (53): 173–224.

DIDDI, C. 2009.b. *Materiali e ricerche per l'edizione critica di Vita Constantini*. VII. Edizione del gruppo 'C'. *Ricerche slavistiche* 7 (53): 225–280.

GRIVEC, F.; F. TOMŠIČ. 1960. *Constantinus et Methodius Thessalonicensis*. *Fontes*. (= *Radovi Staroslavenskog instituta* 4). Zagreb: Staroslavenski institut.

MIESTAMO, M.; J. VAN DER AUWERA. 2011. Negative and perfective vs. imperfective aspect. MORTELMANS, J.; T. MORTELMANS. & W. DE MULDER (eds.) *From now to eternity* (Cahier Chronos 22). Amsterdam – New York: Rodopi, 65–84.

PETRUHIN 2021 = ПЕТРУХИН, П. В. 2021. Парадигматическая асимметрия глагола дати в древней славянской письменности. И. М. Ладыженский, М. А. Пузина (Отв. ред.). *Sub specie aeternitatis: Сборник научных статей к 60-летию Вадима Борисовича Крысько*. Москва: Азбуковник. 228–243. [PETRUHIN, P. V. 2021. Paradigmatičeskaja asimetrija glagola дати v drevnej slavjanskoj pis'mennosti. I. M. Ladyžesnkij, M. A. Puzina (Otv. red.). *Sub specie aeternitatis: Sbornik naučnyh statej k 60-letiju Vadima Borisoviča Kryš 'ko*. Moskva: Azbukovnik, 228–243.]

ZIFFER, G. 2023. Per il testo e la tradizione della *Vita Constantini*. *Slovo* 73: 145–166.

ŽITIĀ 1986 = *Жития Кирилла и Методия*. О. А. Князевская (научный ред.) Москва – София: Книга – Наука и искусство. [Žitiā Kirilla i Mefodiā. О. А. Knāzevskaā (Naučnyj red.). Moskva – Sofiā: Kniga – Nauka i izkustvo. 1986.]

G. ZIFFER, *Paradigmatska asimetrija glagola ДАТИ u Žitiju Konstantinovu* SLOVO 75 (2025)

Ovo je istraživanje provedeno u okviru projekta PRIN TOCST – *The Transmission of Old Church Slavonic Texts* (CUP šifra: H53D23006810006) koji podupire Ministarstvo sveučilišta i istraživanja Republike Italije.

(s talijanskoga prevela: Vida Vukoja)